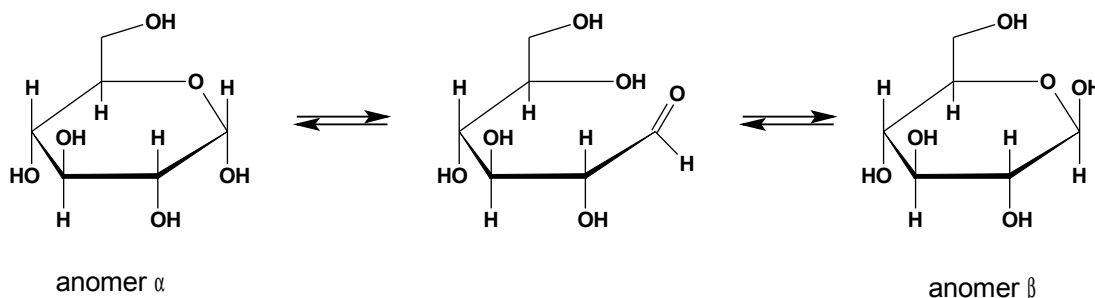

Materiały dodatkowe – węglowodany

1. Mutarotacja

Cukry występują głównie w formie pierścieniowej – zawartość formy łańcuchowej w stanie równowagi jest znikoma i w przypadku glukozy wynosi jedynie ok. 0,02%. Utworzenie formy pierścieniowej powoduje powstanie nowego centrum chiralnego i co za tym idzie dwóch diastereoizomerycznych odmian formy pierścieniowej – anomerów α i β . W roztworze cukru ustala się stan równowagi pomiędzy formami α , β i łańcuchową, będącą stanem pośrednim w procesie przemiany jednego anomeru w drugi:

Rozpuszczając zatem kryształy cukru uzyskanego w czystej formie α lub β (jest to możliwe poprzez krystalizację w odpowiednich warunkach), po pewnym czasie uzyska się roztwór, w którym obecne będą wszystkie formy w stanie równowagi, w odpowiednich proporcjach zależnych od budowy chemicznej danego cukru. Przemianom tym towarzyszy zmiana kąta skręcania płaszczyzny światła spolaryzowanego. Natychmiast po sporządzeniu roztworu wartość skręcalności właściwej jest charakterystyczna dla czystego anomeru. Z czasem skręcalność zmienia się aż do momentu osiągnięcia stanu równowagi, kiedy odpowiada wypadkowej skręcalności obu form anomerycznych znajdujących się w stanie równowagi. Zmiana skręcalności właściwej roztworu cukru spowodowana ustalaniem się równowagi pomiędzy formami α i β w roztworze w wyniku zmiany konfiguracji przy anomerycznym atomie węgla nosi nazwę **mutarotacji**.

2. Wpływ kwasów i zasad na węglowodany

2.1. Reakcje przebiegające pod wpływem kwasów.

Cukry są dosyć stabilne w słabo kwaśnym środowisku. Pod wpływem mocnych mineralnych kwasów o średnim stężeniu ulegają jednak różnym przemianom:

2.1.1. Hydroliza polisacharydów.

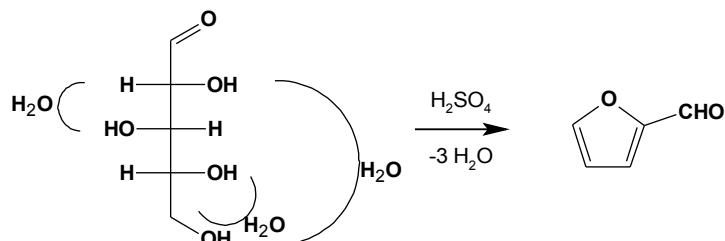
Oligo- i polisacharydy pod wpływem kwasów mineralnych (w praktyce najczęściej jest stosowany kilku- kilkunastoprocentowy roztwór HCl) ulegają hydrolizie, która w przypadku polisacharydów biegnie przez stadium oligosacharydów (hydrolityczny podział na mniejsze fragmenty) i w rezultacie prowadzi do otrzymania monosacharydów.

2.1.2. Dehydratacja monosacharydów

Monosacharydy pod wpływem średnio stężonych kwasów mineralnych ulegają procesowi dehydratacji, którego wynik zależy od struktury wyjściowego cukru:

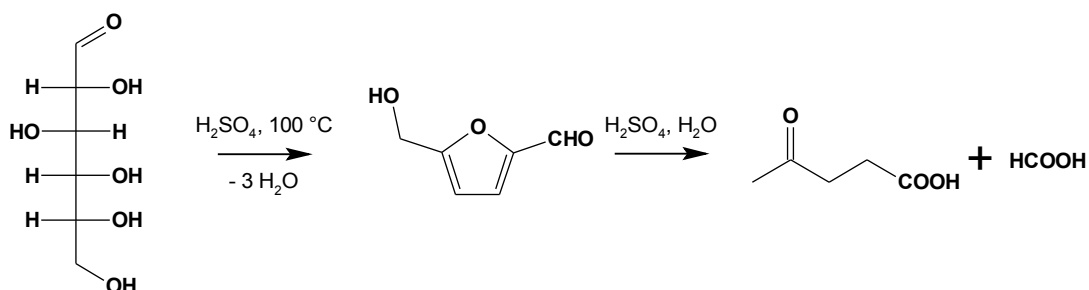

Pentozy ulegają dehydratacji z wytworzeniem aldehydu 2-furylowego (furan-2-karbaldehydu):

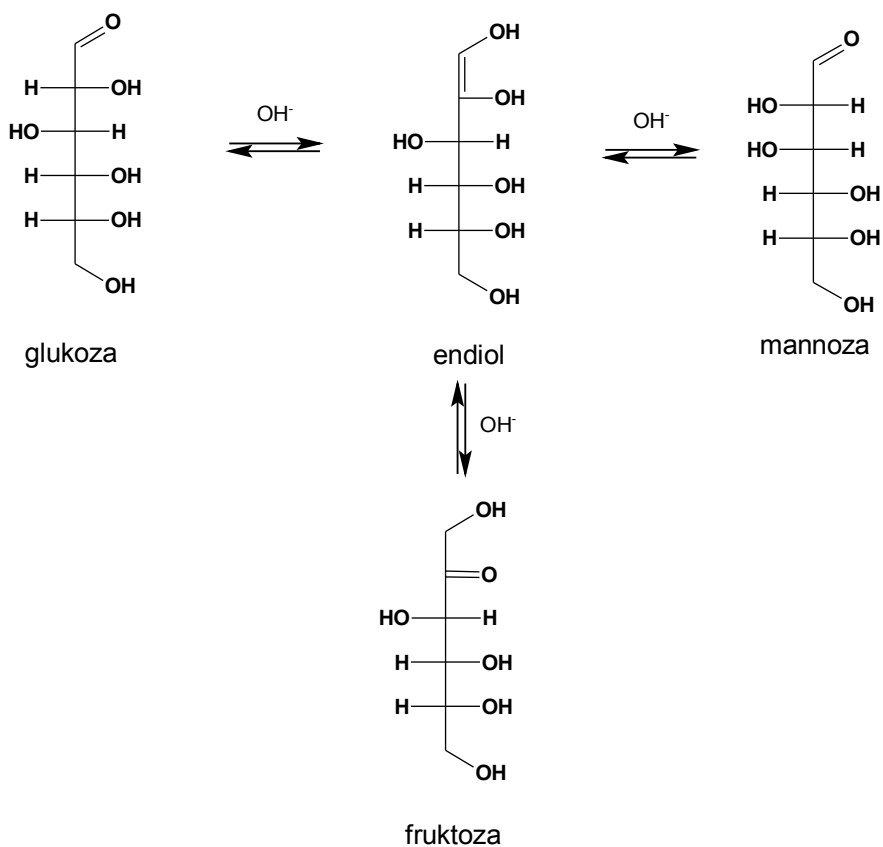
Reakcja ta jest wykorzystywana jako przemysłowy proces otrzymywania furfuralu (inna nazwa zwyczajowa furano-2-karbaldehydu).

Heksozy w wyniku reakcji dehydratacji dają 5-hydroksymetylofuran-2-karbaldehyd (5-hydroksymetylofurfural), który w środowisku kwaśnym może podlegać dalszej reakcji degradacji do kwasu lewulinowego:

2.2. W środowisku zasadowym, nawet w łagodnych warunkach monosacharydy ulegają rozlicznym przemianom tautomerycznym w reakcjach równowagowych, prowadzących do otrzymania mieszaniny związków. Procesy te są wynikiem ruchliwości atomów wodoru w pozycji α względem grupy karbonylowej i bieżą przez stadium endiolu:

Wyjściowy związek, jakim w powyższym schemacie jest glukoza, pod wpływem jonów OH^- ulega przemianie tautomerycznej. W jej wyniku powstaje związek określany mianem endiolu, ponieważ przy wiązaniu podwójnym występują w nim dwie grupy OH. Związek ten może w wyniku kolejnej przemiany tautomerycznej odtworzyć grupę karbonylową, lecz teraz jest to możliwe na trzech drogach:

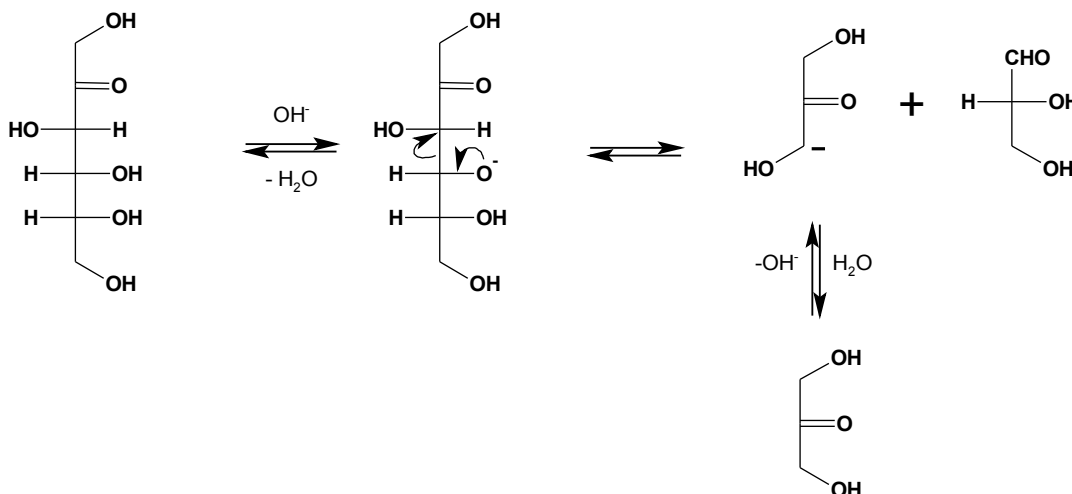
1. odtwarzana jest grupa aldehydowa, proton znajdujący się przy pierwszej grupie OH endiolu wraca na poprzednią pozycję w łańcuchu cukru i w wyniku otrzymuje się niezmienną cząsteczkę glukozy;
2. odtwarzana jest grupa aldehydowa, proton znajdujący się przy pierwszej grupie OH endiolu wraca na pozycję C-2 łańcucha cukru, lecz z drugiej strony łańcucha co powoduje otrzymanie diastereoizomeru glukozy – mannozy różniącej się od glukozy konfiguracją przy węglu C-2;
3. utworzona zostaje grupa karbonylowa przy węglu C-2, na skutek przemiany tautomerycznej polegającej na przeniesieniu protonu z grupy hydroksylowej w pozycji 2 do węgla C-1, w wyniku czego powstaje cząsteczka fruktozy.

Ogół powyżej przedstawionych przemian nosi nazwę **reakcji epimeryzacji**, jednakże zaznaczyć należy, że nie wszystkie występujące w nim związki są dla siebie epimerami. Zgodnie z definicją **epimery** to takie diastereoizomery, które różnią się konfiguracją wyłącznie przy jednym centrum chiralnym. Porównując związki występujące na schemacie powyżej, epimerami są dla siebie wyłącznie glukoza i mannoza – pozostałe związki nie są izomerami optycznymi, lecz strukturalnymi.

Proces epimeryzacji cukrów wyjaśnia również, dlaczego ketozy (np. fruktoza) należą do cukrów redukujących. Analityczne próby na odczyn redukujący cukrów prowadzi się bowiem w warunkach zasadowych, w których w wyniku epimeryzacji pojawiają się w roztworze również odpowiednie aldozy, mogące bezpośrednio ulegać reakcji utlenienia.

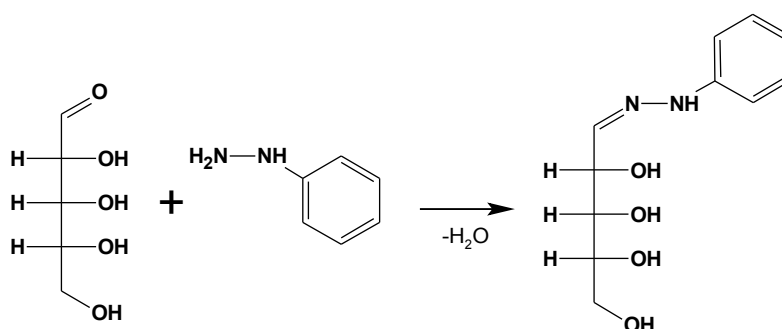
2.3. W silniej zasadowym środowisku następuje rozpad cząsteczek cukrów. Jest to proces równowagowy będący odwróceniem reakcji kondensacji aldolowej. Zachodzi on zatem zawsze w pozycji β względem grupy karbonylowej cukru:

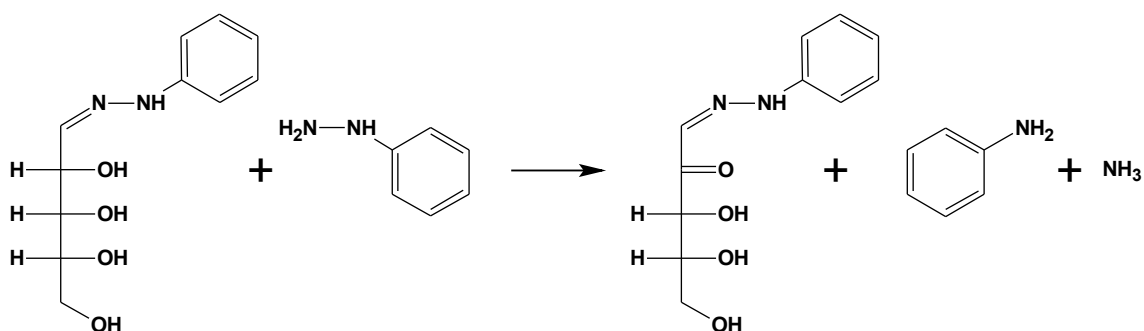
W komórkach, w trakcie biologicznej degradacji oraz biosyntezy cukrów, pod wpływem odpowiednich enzymów zachodzą procesy analogiczne do wyżej przedstawionego procesu rozpadu cukru w reakcji odwrotnej do kondensacji aldolowej, jak i reakcje łączenia fragmentów w reakcji kondensacji aldolowej.

3. Tworzenie osazonów – reakcja z fenylohydrazyną.

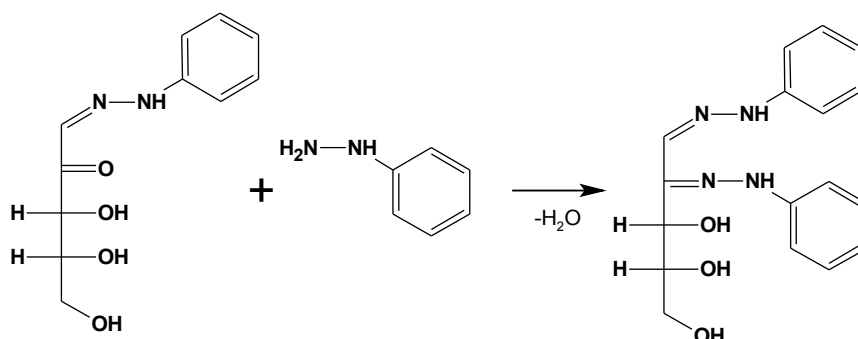
Związki karbonylowe chętnie reagują ze związkami posiadającymi wolną grupę NH_2 . Jednym z często stosowanych w analizie jest fenylohydrazyna. Cukry, jako polihydroksylowe aldehydy i ketony, również łatwo reagują z tym odczynnikiem, dając łatwe do wydzielenia, krystaliczne pochodne zwane osazonami. Pierwszy etap reakcji monosacharydów z fenylohydrazyną biegnie analogicznie do reakcji prostych związków karbonylowych z tym odczynnikiem, dając prosty fenylohydrazon:

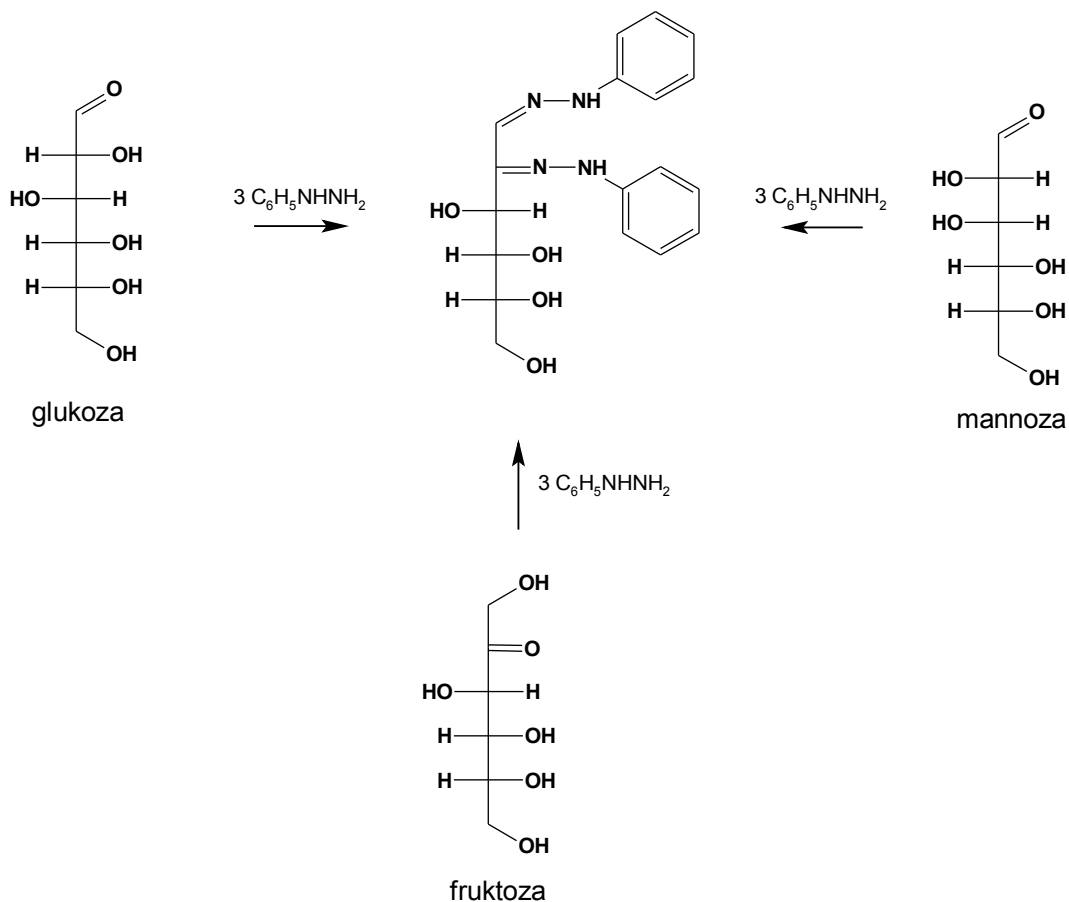
W przypadku cukrów reakcja nie zatrzymuje się na tym etapie, lecz powstający fenylohydrazon reaguje z kolejną cząsteczką fenylohydrazy w reakcji redoks, w której fenylohydrazyna utlenia grupę hydroksylową w pozycji α względem grupy karbonylowej wyjściowego cukru:

Uzyskany w ten sposób produkt pośredni, zawierający nową grupę karbonylową, kondensuje z trzecią cząsteczką fenylohydrazyny, dając końcowy produkt – osazon:

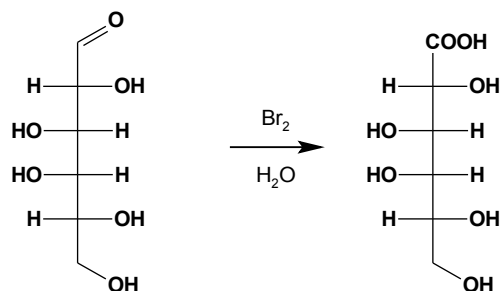
Przedstawiona powyżej reakcja jest ogólną reakcją charakterystyczną dla wszystkich monosacharydów (zarówno aldoz, jak i ketoz) jak i wszystkich aldehydów i ketonów zawierających grupę hydroksylową w pozycji α względem grupy karbonylowej. W analizie chemicznej cukrów osazony odgrywają bardzo ważną rolę jako pochodne umożliwiające identyfikację cukru – określa się temperaturę topnienia otrzymanego osazonu, jak i czas jego powstawania. Należy podkreślić, iż cukry, które mogą przechodzić w siebie w procesie epimeryzacji (a więc różniące się strukturą wyłącznie w pozycjach 1 i(lub) 2) dają ten sam osazon, natomiast czas jego powstawania będzie inny:

4. Utlenianie aldoz

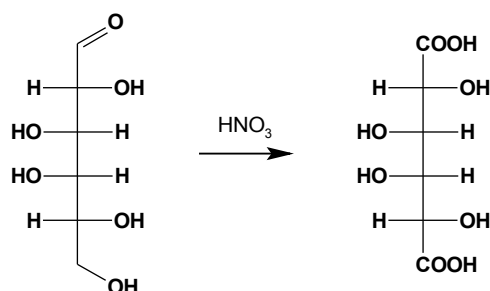
4.1. Kwasy aldonowe

Utlenianie słabymi utleniaczami (odczynnik Tollensa, odczynnik Fehlinga, woda bromowa) prowadzi do utlenienia grupy aldehydowej. Do celów preparatywnych stosuje się wodę bromową, ponieważ pozostałe środki utleniające stosuje się w środowisku zasadowym, w którym zachodzą, omówione powyżej, procesy izomeryzacji.

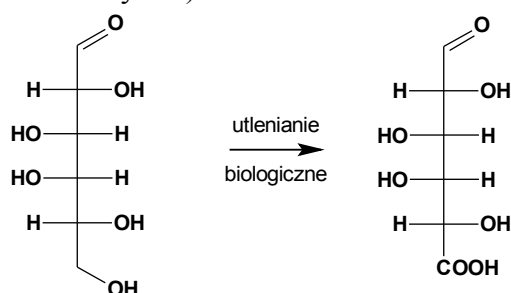
4.2. Kwasy aldarowe

Utlenianie aldoz silniejszymi utleniaczami (najczęściej stosowany jest kwas azotowy(V)) prowadzi do powstania kwasów aldarowych, posiadających dwie grupy karboksylowe – jedna powstaje w wyniku utlenienia grupy aldehydowej, druga – w wyniku utlenienia końcowej grupy CH_2OH łańcucha cukru:

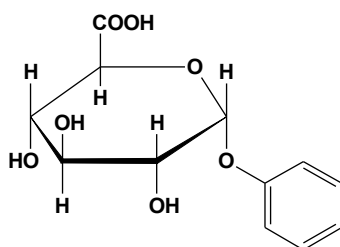

4.3. Kwasy uronowe.

Bardzo ważna z biochemicznego punktu widzenia jest reakcja prowadząca do utlenienia ostatniej grupy CH_2OH cukru do grupy karboksylowej z jednoczesnym zachowaniem nienaruszonej grupy aldehydowej. Utlenianie takie jest możliwe do przeprowadzenia wyłącznie w warunkach reakcji enzymatycznej. Na drodze syntezy chemicznej reakcji takiej w procesie jednoetapowym nie można zrealizować. Powstałe produkty utleniania noszą nazwę kwasów uronowych (kwas glukuronowy, galakturonowy itd.):

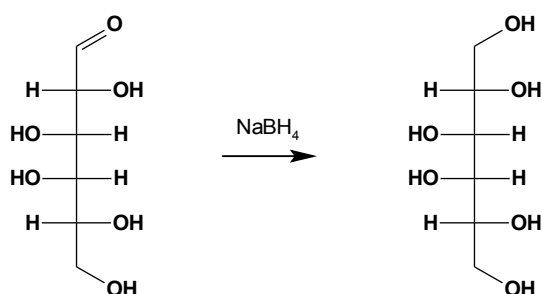
Związki te są powszechnie występującymi składnikami polisacharydów roślinnych i zwierzęcych, z których składają się substancje śluzowate i galaretowate takie jak np. pektyny, kwasy alginowe itp. W postaci monomerycznej, w organizmach zwierzęcych ich glikozydy stanowią formę wydalania toksycznych substancji z organizmu, które jako dobrze rozpuszczalne w wodzie mogą zostać łatwo usunięte wraz z moczem:

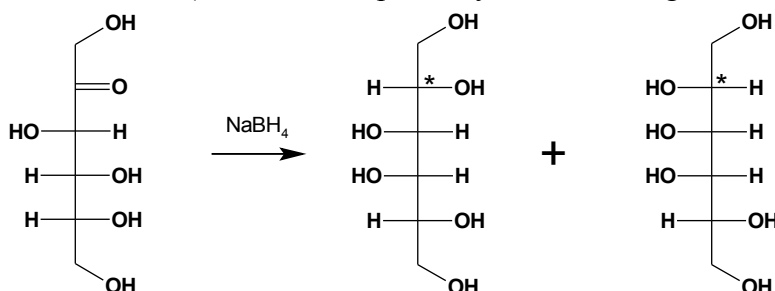
fenyloglikozyd kwasu
D-glukuronowego

5. Redukcja monosacharydów

Grupa karbonylowa cukrów łatwo ulega redukcji do grupy OH. Najczęściej w tym celu stosowany jest NaBH_4 . W wyniku otrzymuje się wielowodorotlenowy alkohol – alditol (np. glucitol czy mannitol):

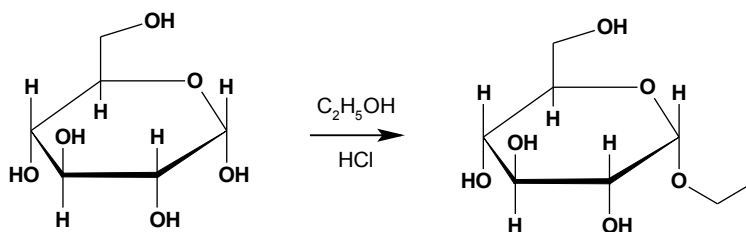

Należy zwrócić uwagę, że w wyniku redukcji ketoz otrzymuje się dwa diastereoizomeryczne produkty – w miejsce grupy karbonylowej ketozy powstaje nowe centrum chiralne (oznaczone na poniższym schemacie gwiazdką):

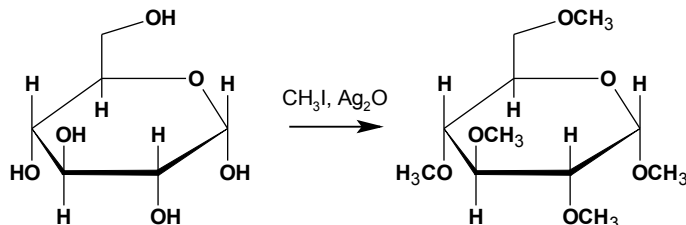

6. Glikozydy

Cukry łatwo reagują z alkoholami w kierunku tworzenia acetalowych połączeń (forma pierścieniowa cukru jest hemiacetalem) zwanych glikozydami:

Z reguły otrzymuje się mieszaninę anomerycznych glikozydów, ponieważ w środowisku kwaśnym szybko następuje ustalenie równowagi pomiędzy formami α i β cukru. Możliwe jest eteryfikowanie wszystkich grup OH cukru, jednakże wymaga to silniejszych środków alkilujących. Często wykonywane dla potrzeb analizy cukrów metylowanie przeprowadza się np. przy użyciu jodku metylu:

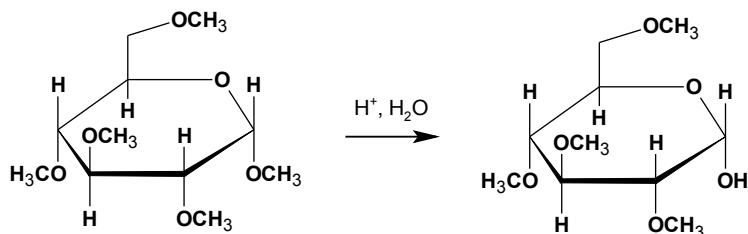

Wiązanie glikozydowe przy anomerycznym atomie tlenu (tak jak wiązanie acetalowe) jest odporne na działanie zasad i odczynników utleniających, działających w środowisku zasadowym, natomiast łatwo ulega hydrolizie w środowisku kwaśnym.

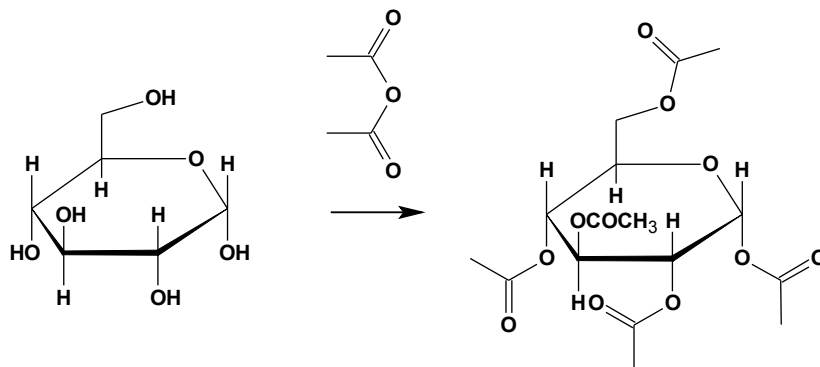

Wiązania eterowe, powstałe w wyniku alkiłowania dalszych grup OH są biernie w sposób charakterystyczny dla eterów:

7. Tworzenie estrów

Cukry traktowane bezwodnikami kwasowymi ulegają łatwo reakcji estryfikacji – acylowaniu ulegają wszystkie grupy OH cukru:

Można również otrzymywać estrowe pochodne oligo i polisacharydów, które to pochodne są wykorzystywane jako cenne tworzywa sztuczne (np. wiskoza – octan celulozy).